

BUJDOSÓ VAGY SZÁMŰZÖTT?

A RÁKÓCZI-EMIGRÁCIÓ A TÖRTÉNELEM TÜKRÉBEN

Tóth Ferenc

főiskolai docens, Szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola – frantoth@fsd.bdf.hu

Az emigráns II. Rákóczi Ferenc a magyar történelem egyik legnépszerűbb, ám korántsem egyértelműen megítélt hőse. A szabadságharc leverése utáni éveit kutató történészek külföldi levéltárak forrásait folyamatosan feldolgozva gazdagították azt a képet, amelyet a hazai történelemkönyvek és irodalmi értékű feldolgozások közkinccsé tettek. A hazáért és szabadságért küzdő tragikus sorsú fejedelem megítélése azonban a korában sem volt problémamentes. A törvényes uralkodója ellen fellázadt alattvaló törekvéseit még a vele rokonszenvező vagy éppen együttműködő európai uralkodók sem fogadták el maradéktalanul. Jó példa erre az, hogy XIV. Lajos sem kötött vele formális szövetséget, noha a spanyol örökösödési háború idején burkoltan jelentős támogatással segítette a Habsburgok keleti ellenfeleként fellépő Rákóczit. A háborút lezáró békeszerződéssel pedig egyenesen kényelmetlenné vált az inkognitóban Franciaországban tartózkodó Rákóczi jelenléte, aki végül a távoli Oszmán Birodalom területén talált végső menedéket. Milyen körülmények alapján ítélnéljük meg nemzeti hősünk életének e szakaszát, és milyen végső következtetéseket vonhatunk le az erre vonatkozó információink alapján közel három évszázad távlatából? S hogyan értékelhetjük az úgynevezett Rákóczi-emigráció egyéb eredményeit?

II. Rákóczi Ferenc élete utolsó korszakának (1711-1735) már több neves történészünk szentelt tudományos munkát. Az

elsők között Szalay László, Thaly Kálmán és Márki Sándor foglalkozott e kérdéssel. Munkáik a kor nemesi függetlenségi ideológiáját magukba foglalva jelentős aktuálpolitikai szerepet kölcsönöztek bujdosó fejedelmünk emlékének. A 19. század romantikus, nemzeti függetlenségi lelkesedéstől áthatott Rákóczi-kultusza a Rodostóban elhunyt fejedelem hamvainak hazahozatala idején érte el tetőpontját, és vezette be örökre II. Rákóczi Ferencet a legnevesebb magyar uralkodók és nemzeti hősök előkelő panteonjába. Az idilli képet egy addig kevésbé ismert történész, Szekfű Gyula kritikusabb hangvételű munkájának megjelenése zavarta meg. *A száműzött Rákóczi* 1913-as megjelenése fordulópontot jelentett a magyar történetírás menetében. Addig feltáratlan levéltári források alapján Szekfű rámutatott az emigrációban élő Rákóczi tevékenységének árnyoldalaira is, és kiemelte személyiségének gyengeségeit. Szembefordulva a romantikus, idealizáló történetírással, Szekfű tudományos kritikával, ám aktuálpolitikai jellegtől sem mentesen kezelte a tragikus sorsú fejedelem utolsó húsz évének eseményeit, amelyet a történeti fejlődéssel ellentétes folyamatnak ítélt. A könyv fogadtatása meglehetősen viharosnak volt mondható, és a modern magyar történetírás egyik legnagyobb vitáját gerjesztette.

A kérdés kutatásában jelentős részeredményeket hoztak Zolnai Béla és Émile Pillias eredményei, akik újabb források alapján első-

sorban az emigráns fejedelem szellemi fejlődését emelték ki. A kérdés kutatása több évtizedes megtorpanás után Köpeczi Béla nagyívű tudományos monográfiájával (*A bujdosó Rákóczi*) összefoglalta és részben rehabilitálta a Szekfű-féle monográfiában felvázolt negatív képet. Köpeczi Béla szinte

az összes ismert, szó-bajóhető levéltári forrást feldolgozva, minden eddiginél teljesebb képet alkotott Rákóczi személyéről és életének utolsó korszakáról. Nincsenek lezárt történeti kérdések, ám Köpeczi Béla monográfiája után nehezen lehet e témáról újabb tudományos összefoglaló jellegű munkával bekapcsolódni az évszázados vitába. A *bujdosó* és *száműzött* szavak tudatos

használatával – amelynek árnyalatbeli különbségeit más európai nyelveken szinte lehetetlen kifejezni – elkülönült két historiográfiai nézet elsősorban a fejedelem személyére összpontosítja a figyelmet. Nem kívánva e kérdésben állást foglalni, jelen tanulmányommal inkább a téma vitatott kérdéseinek felvázolásához és a Rákóczi-szabadságharc utáni emigráció átfogó értékeléséhez szeretnék hozzájárulni.

Amint ismeretes, a szabadságharc utolsó szakaszában Rákóczi fejedelem I. Péter cártól remélte a magyar függetlenségi mozgalom megsegítését. Ám amíg a fejedelem külföldön tárgyalt, Károlyi Sándor gróf a szatmári békeszerződés aláírásával elejét vette a további küzdelmeknek. Rákóczi mindvégig ellenezte a megegyezést, annak ellenére, hogy a magyarországi közhangulat erősen

hajlott már a kompromisszum irányába. Rákóczi először a Lengyel Királyság déli részén talált menedéket, ám ez a menedék kockázatosnak bizonyult a magyar határ közelsége miatt. Egy meghiúsult merénylet után az északi Danckába (Dantzig, Gdańsk) helyezte át székhelyét. A kikötővárosban ha-

tározta el magát a franciaországi útra, abban a reményben, hogy részt vehet a spanyol örökösödési háborút lezáró béketárgyalásokon. 1712 végén az angol Szent György hajót bérelte ki, amely a dán Koppenhága, a svéd Marstrand és az angol Hull kikötők érintésével a normandiai Dieppe-ig szállította az emigráns fejedelmet.

Az 1713. január elején Normandiában partraszálló erdélyi fejedelem egyenesen Párizsba sietett. A törvényes uralkodója ellen lázadó Rákóczi jelenléte elég kényes volt a császárral éppen békét kereső XIV. Lajos számára. Ezért a Napkirály becses vendége inkognitóban, „Sáros grófként” volt kénytelen az udvarban meghúzni magát. A franciás műveltségű Rákóczi Versailles-ban viszonylag hamar alkalmazkodott a francia királyi udvar meglehetősen sajátos világához. XIV. Lajos személyes vendéglátásán kívül felesége távoli rokonai, úgymint a krónikairó Dangeau márki is elősegítették beilleszkedését. Utóbbinak köszönhetően elég pontos információink vannak az ottani tevékenységéről.

Rákóczi kíséretével Párizs környékén, Chaillot-ban, Passy-ban, majd Clagnyban telepedett le. Jelentős kegydíjat élvezett, amely

Jean Meyer francia történész szerint elérte az évi 75 000 frankot. Ez lehetővé tette számára a gondtalan életet, ugyanakkor az udvartartása költségeire valószínűleg már nem futotta belőle. Az Hôtel de Transylvanie „kártýabarlangja”, amely Prévost abbé híres regényével (*Manon Lescaut*, 1731) lett világhírűvé, s amelyet Rákóczi hívei tartottak fenn, minden bizonnyal ebből a kényszerű szükségből jött létre. A fejedelem XIV. Lajos életében ideje nagy részét Versailles-ban töltötte és udvari kapcsolatait ápolta a király közvetlen környezetének tagjaival: Luxembourg marsallal, Breteuil és Maine hercegekkel, Torcy márkival és Toulouse gróffal. Az emlékiró Saint-Simon herceg nem tartozott e körhöz, s talán ennek is köszönhető az a fanyar stílusú portré, amelyet a Napkirály udvarának krónikása hagyott ránk. Az utrechti és rastatti békeszerződéseket a tárgyaló nagyhatalmak az emigráns kurucok teljes mellőzésével kötötték meg. A magyarok ügyével szemben a császári tárgyalók sikeresen állították szembe a dél-franciaországi katalán lázadókat, és így kölcsönösen „magukra hagyták” a törvényes uralkodójuk ellen felkelt hajdani szövetségeseiket.

Az idős XIV. Lajos halála fordulópontot jelentett Rákóczi életében. A versailles-i udvari emberből lassan a külvilágtól elforduló remete lett. Ebben a változásban nem csupán a kormányváltás játszott szerepet, ugyanis Rákóczi már fiatal kora óta hajlamos volt a magányos vallásos elmélkedésre, s Franciaországban mélyen megérintették a janzenizmus tanai is. Grosbois-ban a kalmaduli szerzeteseknél bérelt egy kis házat, és elkezdte írni *Vallomásait*, a latin nyelvű magyar vallásos irodalom egyik remekét. Visszavonulása nem jelentett teljes elszigeteltséget, hiszen folyamatosan követte a külpolitikai eseményeket. A kiújuló osztrák-török háború újabb lehetőséget kínált a magyarországi felkelés kirobbantására, s Rákóczi elfogadva a szultán meghívását, 1717-

ben elhagyta Franciaországot és Törökországba utazott.

A fejedelem törökországi éveiről is kettős képünk maradt fenn. Egyrészt Mikes leveleiből, illetve a romantikus irodalomból megismert emigráns élet mindennapjai jelennek meg előttünk. Másrészt pedig azok a gyakran irreális tervek, próbálkozások, amelyek kovácsolása során a legvakmerőbb kalandoktól sem riadt vissza a – Szekfű ítélete szerint – szuverenitási komplexussal küzdő száműzött Rákóczi. Az emigráns magyarok csalódására a háború már a végéhez közelített, amikor a szultán Drinápolyban érdemben foglalkozni kezdett a magyar emigránsok ügyével, a pozsareváci békekötés pedig aktív alkalmazásuk reményét is szertefoszlatta. Ennek következtében újra diszkrét passzivitásba kellett visszavonulniuk, annál is inkább, mivel a kiadatásuk is felmerült a békétárgyalások során. A feltűnést elkerülendő – és főleg a császári tiltakozás miatt – a Fényességes Porta a Márvány-tenger partján fekvő kikötővároskát, Rodostót jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyének.

A többnemzetiségű Rodostóba (ma Tekirdag, Törökország) egyébként a 18. században más európai országokból származó emigránsokat, például lengyeleket is letelepített az oszmán vezetés. Rodostó egyszerre volt a bujdosó Rákóczi szellemi műhelye és a száműzött fejedelem diplomáciai főhadiszállása. A politika mellett a bölcsekedés is fontos szerepet játszott az idős, bár még mindig bizakodó fejedelem életének utolsó szakaszában. Zolnai Béla kutatásai óta jól ismerjük rodostói könyvtárát, amelyből kora olyan jelentős szellemi irányzatai, mint például a janzenizmus is megtalálták az utat éppen Rákóczi írásai és Mikes fordításai révén, igaz, jelentős késéssel, a magyar szellemi élet felé. Mikes Kelemen a 18. századi magyar irodalom olyan egyedülálló remekét hozta létre, amely talán a rodostói emigráció nélkül soha nem jött volna létre. Ebből a

szempontból feltétlenül vitába szállhatunk Szekfű Gyula azon állításával, miszerint „minden száműzött élete a köznek haszontalan”.

Rákóczi Rodostóból is igyekezett bekapcsolódni a nemzetközi politikai életbe. Követeket és emlékiratokat küldött a különböző európai udvarokba, elsősorban Franciaországba és Spanyolországba, valamint Oroszországba. A nemzetközi viszonyok azonban ismét kedvezőtlenül alakultak az emigráns fejedelem számára. Reménycsillagot csak a Rákóczival szimpatizáló francia követ, d'Andrezel vicomte megjelenése jelentett 1725-26-ban. Törökországba való megérkezése után a fejedelemnek először volt módja, hogy a francia követ segítségével ismét aktív diplomáciai tevékenységet folytasson. (Köpeczi, 1991) Ekkor bonyolódott bele a Szekfű által pellengérré állított kétes hírű kalandba, amely „kalózfejedelemség” néven került be a magyar történetírásba. Egy angol kalandor, bizonyos Ploutman javaslatáról volt csupán szó, amelyben a Földközi-tenger kereskedelmének biztonságát elősegítendő, kalózokat kívánt letelepíteni az Oszmán Birodalom területén, és e tervéről Rákóczival is tárgyalt, aki ezt az alkalmat is meg kívánta ragadni a tényleges politikai szerepvállalásra. Rákóczi életének utolsó éveiben továbbra is elsősorban a francia és spanyol diplomáciát ostromolta a magyarországi diverzióra vonatkozó terveivel. A valóságtól egyre jobban elrugaszkodó tervezetekről a fejedelem kíséretéhez csatlakozó külföldi ügynökök kémtevékenysége folytán a császári udvar szinte naprakész információkkal rendelkezett. Amíg a hivatalos diplomácia elzárkózott, a különböző kalandorok egyre inkább felismerték az öreg Rákóczi hiszékenységében rejlő lehetőségeket. Kapcsolatba került kora neves francia renegátjával, a hírhedt Bonneval pasával is. Az idős fejedelmet külföldi kalandorokba vetett bizalma kissé elidegenítette saját bujdosó honfitársaitól is, és ezáltal tovább fokozódott elszigeteltsége. Ötvenki-

lenc éves korában betegségben hunyt el száműzött honfitársai körében, halálával egy remény foszlott szét a magyar függetlenségi mozgalmak számára, amelyek egyúttal merítettek is a bujdosó Rákóczi emlékéből.

Természetesen a vitás kérdések felett nem szabad szó nélkül átsiklani. Ezek közül az egyik leghíresebb a párizsi „kártyabarlang” az Hôtel de Transylvanie-ban. A jelentéktelen történet valóságos irodalmi és történeti mítoszt kreált, amely napjainkig érezteti hatását. A párizsi levéltárak ezen ügyre vonatkozó számos dokumentumát már ismerjük, ám Rákóczi szerepét továbbra sem lehet egyértelműen megállapítani. Talán lehet valóság-alapja a fejedelem fia, György azon állításának is, amelyet 1740. július 3-i kérelmében fogalmazott meg, miszerint apjának királyi engedélye volt a palotájában való szerencsejátékok folytatására. . . Hasonlóan bonyolult problémát okozott az emigráns Rákóczi megítélésében az úgynevezett „kalózfejedelemség” és az egyéb irreális tervek kérdése is, amelyet szintén Szekfű Gyula említett munkája hozott napvilágra. Ballagi Aladár *Az igazi Rákóczi* című munkájában nyelvészeti alapon próbálta értelmezni a jelenséget, kiemelve a kalóz szó európai nyelvekben elterjedt kettős értelmét. Köpeczi Béla összefoglaló monográfiájában kiemeli, hogy „reális és irreális elemek keveredtek Rákóczi külpolitikájában, de az irrealitás nem az alapvető érdekek felismerésében jelentkezett, hanem abban, hogy az adott körülmények között mit lehetett megvalósítani.” (Köpeczi, 1991)

A fejedelemről alkotott történelmi kép árnyait felerősítette két fia nem túl dicsőséges pályája is. Mint ismeretes, két utódját, Józsefet és Györgyöt már kora ifjúságuk óta szigorú császári felügyelet alatt álló nevelésben részesítették, amelynek célja a két „sasfióknak” az apjuk által képviselt magyar nemzeti értékrendtől való elidegenítése volt. Eredeti nevüktől is megfosztva, József a Mar-

chese di San Carlo, György pedig a Marchese della Santa Elisabetha név alatt nevelkedett. A padovai egyetemen tanuló György 1726-ban Franciaországba szökött, majd 1727-ben apjánál is látogatást tett Rodostóban. Az apa és fia közötti találkozás a szemtanú Mikes Kelemen bizonyossága szerint kiábrándítóan hatott az öreg fejedelemre és kíséretére. Később György Párizsban a francia király által biztosított kegydíjből élt egészen 1756-ban bekövetkezett haláláig. József pályája sokkal kalandosabb volt. Bécsből megszökte, 1736-ban az újabb osztrák-török háború hírére Konstantinápolyba utazott. A kalandor Bonneval pasa rábeszélésére a magyar bujdosók vezéréként bekapcsolódott a konfliktusba, amelytől az Erdélyi fejedelemség visszaszerzését remélte. A szultán elismerte fejedelemnek és Magyarország urának is, ám e titulusokat nem sokáig élvezhette az ambiciózus Rákóczi fiú, mivel hamarosan meghalt. Rákóczi József fellépését az európai közvélemény jelentős része elítélte, a pápa pedig kiközösítéssel sújtotta a törökkel szövetséges trónkövetelőt. Egyetlen utódja, Josepha-Charlotte nevű természetes leánya teljes ismeretlenségben hunyt el 1780-ban.

Az emigráció, Szekfű véleményével ellentétben, a köznek sem volt haszontalan. A pozitív vonásai közé tartozik az a folyamat is, amely során több ezer magyar katona távozott Franciaországba, hogy az ott alapított huszárezredekben szolgáljon. Milyen okok vezettek a magyar katonák ilyen arányú kivándorlásához? Egyrészt a szabadságharc befejezésével katonák tömegei váltak fölöslegessé. Ezek a háborúban edződött tapasztalt katonák igen keresettekké váltak a nyugat-európai zsoldospiacra. A 18. századi harcászati divatos volt az úgynevezett kisháborús taktika, és az akkori harcászati szakirodalom előszeretettel ajánlja a magyar lovasok alkalmazását a tipikusan kisháborús manőverekben, mint például a portyázás, a felderítés vagy a cselvetés. Mint ismeretes, a

Rákóczi-szabadságharc során a kurucok az összes fontos csatát elveszítetették, ugyanakkor a portyázó hadműveletekkel hosszú évekig sikeresen ellenálltak a fegyelmezettebb és jobban felszerelt császári hadaknak. A bujdosó kurucok egy része a francia huszárezredek tisztikarában kapott elég fontos pozíciót. Legismertebb közülük székesi gróf Bercsényi Miklós fia, László, aki a Franciaország marsallja címet is elnyerte. (Zachar, 1984)

A sikeres franciaországi magyar katonai karrierek bebizonyítják, hogy a magyar harcászati példaértékű volt még a fejlett nyugati hadseregekben is. A magyarság a katonai teljesítmény egyik garanciájává vált. A francia katonai nemesség viszonylag gyorsan befogadta a magyar nemességet, elsősorban házasságok révén. A híres katonairó, Lancelot Turpin de Crissé gróf egy kéziratában felvázolt egy érdekes lehetőséget a francia huszárezredek magyar jellegének megtartására. Szerinte nem fontos a huszárság egészét magyarokból kiállítani, elég a magyar, illetve magyar származású nemesekből álló tisztikart Franciaországban letelepíteni, francia nemeslányokkal összeházasítani és nemzetiségük kontinuitását biztosítani. Ez a magyar nemesi tisztikar a kovászi szerepét töltené be az újoncok magyar típusú harcmodorra való beoltására. Ha Turpin de Crissé javaslata csupán papíron maradt is, a franciaországi magyar huszárok hírneve az egész világot bejárta, és választott hazájukban ma is híven őrzik az emléküket. A dél-franciaországi Tarbes városában található például az egyetlen nemzetközi huszármúzeum is, amely a világ összes hasonló alakulatának emlékéért hivatott ápolni. A Rákóczi-féle magyar emigráció katonai teljesítménye révén feltétlenül egyedülállót nyújtott a korabeli hadművészetben. (Tóth, 2000)

Rákóczi emigrációban fogant külpolitikai tervei nem maradtak teljesen elszigetelt és hatás nélküli próbálkozások, sőt akadtak szá-

mosan folytatói is a rodostói illetve franciaországi magyar emigrációban. A francia diplomácia még sokáig nagy hasznát vette a törökül is jól beszélő magyar ügynököknek; a 17. század végi és 18. század eleji magyar rendi mozgalmak szoros kapcsolatban álltak mind a Francia Királyság, mind az Oszmán Birodalom meghatározó hatalmi köreivel. E kapcsolati tőkét sikerült kihasználniuk, amikor a függetlenségi mozgalmak bukása után emigrációba kényszerültek. A rodostói magyar emigráció és a franciaországi magyar emigráció egyes csoportjai tovább erősítették e személyes szálakat, amelyek révén gyakran a két nagyhatalom közötti kapcsolattartás is erősödött. E jó hármasság együttműködés garanciájává a hamu alatt izzó magyar függetlenségi mozgalom parazsa vált. A bujdosó fejedelem diplomáciai terveinek leghevesebb követője Csáky Mihály gróf volt, aki az 1740-50-es években több magyar diverzióra vonatkozó „irreális” tervet is eljuttatott a Versailles-i udvarba.

A francia külpolitika bizonyos szempontból még egészen a 18. század közepéig változó intenzitással felszínen tartotta egy esetleges magyar diverzió lehetőségét, visszanyúlva ahhoz az évszázados diplomáciai hagyományhoz, amely szerint háború esetén a francia király szubverzív politikát folytathatott Magyarországon és Erdélyben. A 18. században, különösen a Rákóczi-szabadságharc bukása után, a francia diplomácia a magyar elégedetlenség ügyét óvatosabban, az Oszmán Birodalom érdekszférájába hátrítva kezelte. Ugyanakkor igyekezett minden adandó alkalommal felhasználni a számára kapóra jövő magyar mozgalmakat a császári ellenlásásával folytatott konfliktusok, háborúk során. Az általunk vizsgált időszakban, XV. Lajos fokozottabban érdeklődött Lengyelország ügyei iránt, amely a tervezett francia szövetség legfontosabb láncszeme volt, mivel a szabad királyválasztás révén itt lehetett a legkönnyebben franciabarát ural-

kodót trónra juttatni. Amíg a hivatalos francia külpolitika a Habsburgokkal való megegyezést kereste, amelyet XIV. Lajos testamentumában is megemlégett, a királyi titkos diplomácia (a híres *Secret du Roi*) a Habsburg-ellenes franciabarát szövetség létrehozásán fáradozott. Conti herceg, a francia király lengyel trónra szánt jelöltje, folyamatos levelezésben állt a fontosabb kelet-európai francia diplomatákkal, nevezetesen a varsói, konstantinápolyi, stockholmi és szentpétervári követekkel, akiket természetesen előzőleg beavattak a *Secret du Roi* rejtelmibe. A kapcsolattartás és információszerzés során fokozottan használták a rodostói és franciaországi magyar emigránsok szolgálatait. Az Oszmán Birodalom területén francia szolgálatban tevékenykedő magyar ügynökök közül a leghevesebbek Jávorka Ádám, Máriássy Ádám, Tóth András és később fia, a híres François de Tott voltak. Diplomáciai teljesítményük révén méltán érdemlik meg az utókor elismerését mindkét hazájukban. (Tóth, 2000)

Hasonlóan elismerően nyilatkozhatunk arról a szellemi teljesítményről is, amelyet az emigráció egyes tagjai, s legfőként II. Rákóczi Ferenc alkotott az emigráció éveiben. A látszólagos inaktivitás, amelyre az emigráció kárhóztatta száműzött fejedelmünket, a bölcseleti, vallási és irodalmi tevékenység felé orientálta. Diplomáciai levelezése önmagában is irodalmi értéket képvisel, különösen d'Andrezel vicomte-tal folytatott levélváltása. Élénk érdeklődéssel és fogékonysággal szemlélte a különféle külföldi eszmeáramlatokat, amelyek erőteljes hatása kimutatható az emigrációban írt műveiben is. Amikor a bujdosó fejedelem Párizsba érkezett, XI. Kelemen pápa éppen akkor adta ki a híres janzenistaellenes Unigenitus-bullát. Az azt követő szellemi harc a janzenisták és jezsuiták között még évtizedekig tartott. A két szemben álló eszme összecsapása Rákóczit is válságút elé állította. Zolnai Béla így ír az üdvösséget kereső öregedő fejedelem dilemmá-

járól: „Rákóczi előtt két út kínálkozott az üdvösség felé. Az egyik napsugaras és könnyű, a jezsuiták iskolája, amely a gyöngye akarátú embert távol tartja az elrettentő szakadékoktól és minden kerülő nélkül, biztos kézzel vezeti a Diadalmas Egyház boldogsága felé. A másik út hosszú megpróbáltatásokon visz keresztül. Szigorú penitenciatartás, komor világnézet, a megtérés önkínzó meredekjein jártak a janzenisták, Szent Ágoston szent életének követői. Rákóczi ezt az utat választotta.” (Zolnai, 1924-25) A janzenizmus meghatározó jelentőségű volt a franciaországi Grosbois-ban és Rodostóban keletkezett francia és latin nyelvű munkáiban: *A Vallo-mások, Politikai és erkölcsi végrendelet, Em-lékiratok című művekben.* (Köpeczi, 1991)

A emigráció sodrásának másik fontos szellemi hozadéka Mikes Kelemen életműve volt. Mikes Kelemen rendkívül érzékenyen fogta fel az emigráció szellemi hatásait, és közvetítőként megtermékenyítőleg hatott a magyar nyelvű irodalomra. Noha Mikes leghíresebb írásai, a *Törökországi levelek* csak 1794-ben jelentek meg Szombathelyen Kultsár István tanár kiadásában, elfogadhatjuk azt a nézetet, amely szerint e viszonylag kései kiadás visszamenőleg átírta a 18. század magyar irodalmának történetét. Kevésbé ismertek Mikes franciából való fordításai, amelyek egészen a legutóbbi időkig kéziratban maradtak. Rákóczi fejedelem szellemi hatásának tulajdoníthatjuk, hogy számos janzenista jellegű munkát is sikerült titkárnak magyarra átültetnie, mint François-Aimé Pouget Montpellier-i katekizmusát (*Catechismus formájára való közönséges oktatások*) vagy Le Tourneux abbé *Krisztus Jézus életének története* című munkáját. Zolnai Béla szerint azonban elég távol állt tőle a janzenizmus, ami egyfajta derűs fatalizmusként jelentkezik műveiben. Az emigráns Mikes szellemi forrásait véleményünk szerint az irodalomtudománynak még nem sikerült teljesen feltárnia. Mikes francia diplomáciai

kapcsolataira több utalást is találhatunk. Neve gyakran előfordul Vergennes gróf, a konstantinápolyi francia követ ügynökökkel folytatott levelezésében. Nem kizárt, hogy Mikes érintkezésben lehetett a francia követek perai rezidenciáján tartózkodó írókkal, drogmánokkal (tolmács-fordítókkal) és művészekkel is, ha máshogy nem is, hát kéziratos műveiken keresztül. Valószínűnek tűnik, hogy olvasta a francia királyi megrendelésre készült keleti munkák fordításainak kéziratait, és talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy merített is belőlük a *Törökországi levelek* megírásakor. A rodostói szellemi kör létrehozott olyan, a magyar irodalom számára csekélyebb jelentőségű műveket is, mint Csáky Mihály *Magyar Philosophia* című kéziratban maradt munkája, amely egy keresztény erkölcs alapján nyugvó morálfilozófiai útmutató, és leginkább Rákóczi teológiai munkáival rokonítható.

Vajon mi lehet a tanulsága e kalandoktól és félreértelmezhető eseményektől sem mentes élettörténetnek? Mindenekelőtt megállapíthatjuk, Rákóczi életének utolsó szakasza olyan korra esett, amelyben a magyar függetlenségi mozgalmak lehetőségei a minimálisra csökkentek. A magyarországi török hódoltság felszámolásával és az európai francia hegemonia megszűnésével két fontos támaszát is elveszítette a Habsburg-házzal szembeni politikai ellenállás. Tehát egy kedvezőtlenebb helyzetben és időszakban került sor az emigrációra, amely eleve kudarcra ítélte az emigránsok minden próbálkozását. Ebből a tragikusnak is nevezhető helyzetből adódóan ellentmondásos képünk van szabadságharcos fejedelmünkről. Egyrészt a történelem haladásával szembeforduló proskribált uralkodó, másrészt pedig a megalkuvást nem ismerő, mindhalálig elkötelezett nemzeti hős. A demisztifikáció és a példakép állítása mögött valamilyen formában ott rejlik egy bizonyos erkölcsi vagy politikai ítélet. A mai kor emberének elsősorban nem ítélnie,

hanem megismernie kellene a kort, s megérteni benne az embert és tetteit a korabeli körülmények és eszmék tanulmányozása segítségével. Másrészt pedig az utókor első-sorban az elért eredmény és a sikerorientált értékrend alapján ítél. Pedig a szélesebb értelemben vett Rákóczi-emigráció mérlege jóval pozitívabb képet mutat. Az emigráns magyarok megismerkedtek a kor eszmeáramlataival, és azokat, igaz, jelentős késéssel, de a magyar szellemi élet felé is közvetítették. Másrészt pedig a magyar kisháborús taktika és a huszárság elterjedésével a nyugati

hadművészet számára a magyarság olyan modellértékű példát adott, amelyet számos sikeres karrier és kiemelkedő teljesítmény fémjelez.

Kulcsszavak: *Magyarország története (18. század), magyar emigráció (18. század), Rákóczi-szabadságharc, huszárság története (18. század), kisháborús taktika (18. század), janzenizmus (18. század), II. Rákóczi Ferenc, Mikes Kelemen, rodostói magyar emigráció, francia-magyar kapcsolatok (18. század)*

IRODALOM

Köpeczi Béla (1991): *A bujdosó Rákóczi*. Akadémiai Kiadó, Budapest
Szekfű Gyula (1914): *A száműzött Rákóczi*. Budapest
Tóth Ferenc (2000): *Ascension sociale et identité*

nationale. Nemzetközi Hungarológiai Kp., Bp.
Zachar József (1984): *Idegen hadakban*. Magvető, Budapest
Zolnai Béla (1924–25): *Magyar janzenisták*. Pécs
Zolnai Béla (1927): *A janzenista Rákóczi*. Szeged

